

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 5 นี้ จะแบ่งหัวข้อการเสนอออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ดังต่อไปนี้

1. สรุปผลการศึกษา
2. การอภิปรายผลการศึกษา
3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
4. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง ความเชื่อที่ปรากฏในขบวนการผู้มีบุญ พ.ศ.2444-2445 มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ

1. เพื่อศึกษาถึงที่มาของกลุ่มองค์มัน แผนการ แนวร่วมและผลของการต่อต้านอำนาจรัฐ
2. เพื่อศึกษาความเชื่อพระศรีอารีย ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และความเชื่ออื่น ๆ ที่มี

อยู่ในวิถีชีวิตแบบอีสาน

3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของความเชื่อที่ปรากฏในขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มัน
- ข้อค้นพบข้อที่ 1 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถสรุปได้ว่า จากการศึกษาตาม

วัตถุประสงค์ของการวิจัยพบว่า ผู้นำขบวนการผู้มีบุญกลุ่มที่นำโดยองค์มันนั้น เป็นขบวนการผู้มีบุญที่มีบทบาทเด่นชัดที่สุด เมื่อเทียบกับขบวนการผู้มีบุญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน องค์มันในฐานะผู้นำขบวนการมักจะถูกเชื่อมโยงกับผู้นำทางฝั่งลาว ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่จะนำเสนอว่า องค์มันเป็นคนลาวที่อยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส แม้จะไม่มีหลักฐานหรือเอกสารที่ยืนยันก็ตาม ในแง่นี้ตัวของผู้นำขบวนการอาจไม่ชัดเจนในที่มาว่าเป็นใครมาจากไหน แต่ในทัศนะของผู้วิจัย เห็นว่า องค์มันเป็นคนลาวเช่นเดียวกับงานวิจัยชิ้นอื่น ๆ เพียงแต่เป็นคนลาวที่ไม่มีความแตกต่างจากคนลาวในอีสานในปัจจุบัน ลาวในที่นี้จึงไม่ได้หมายถึงเชื้อชาติ แต่เป็นลักษณะของชาติพันธุ์มากกว่า

ในส่วนการต่อสู้ของกลุ่มองค์มันจะพบว่า มีเป้าหมายที่จะล้มล้างอำนาจของผู้นำในขณะนั้น โดยมีแผนการที่จะตีเมืองให้ได้ทั้งสองฝั่งโขง ซึ่งเป็นคำบอกเล่าจากผู้นำระดับรอง ๆ ในขบวนการผู้มีบุญที่ถูกจับกุม แผนการครั้งนั้นมีการกำหนดบุคคลที่ปกครองพื้นที่ต่าง ๆ ไว้อย่างเสร็จสรรพ นอกจากนี้ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มัน ยังมีแนวร่วมขบวนการเป็นคนในท้องถิ่น จึงทำให้การรวบรวมผู้คนเข้าเป็นกองกำลังเป็นไปได้โดยง่าย เพราะสามารถเข้าถึงชาวบ้าน

หลังจากสมัครพรรคพวกจากท้องที่ต่าง ๆ เริ่มจากเมือง เขมราฐ เกษมสีมา ตระการพิชผล ได้ผู้คนเข้าร่วมขบวนการ ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนมากทีเดียวเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ ทำให้ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์นั้นพร้อมที่จะยกกองกำลังเข้ามาตีเมืองอุบล ฯ ในระหว่างที่รวบรวมกำลังคนอยู่นั้น ได้เกิดการปะทะกับกองกำลังของฝ่ายปกครองที่ส่งไปสืบลาดเลาขึ้น แต่เนื่องจากฝ่ายปกครองกำลังน้อยกว่าจึงถอยกลับ จึงทำให้ขบวนการผู้มีบุญมีกำลังใจฮึกเหิมและพร้อมจะยกกองกำลังเข้าตีเมืองอุบล ฯ และจากการปะทะกันครั้งนั้นขบวนการผู้มีบุญก็ได้ชื่อว่าเป็นกบฏต่อแผ่นดิน

ในขณะที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้ทราบเหตุการณ์การปะทะกันดังกล่าว เกรงว่าเหตุการณ์จะเลวร้ายจึงสั่งทหารออกไปสืบข้อเท็จจริงอีกครั้ง การไปสืบลาดเลาครั้งที่สองนี้ ส่งคนไปประมาณ 15 คน เท่านั้น แต่เหตุการณ์ก็ซ้ำรอยเดิมคือ เกิดการปะทะกับขบวนการผู้มีบุญอีกเป็นครั้งที่สอง ซึ่งครั้งนี้มีผู้รอดตายมาเข้าเฝ้าเพียงพลทหารหนึ่งนายเท่านั้น การที่ขบวนการผู้มีบุญมีชัยชนะต่อฝ่ายปกครองอีกครั้งนั้น ยังทำให้ขบวนการผู้มีบุญมีชื่อเสียงเลื่องลือมากกว่าเดิม

เมื่อเหตุการณ์ลุกลามใหญ่โตขึ้น จึงนำไปสู่การปราบปรามขั้นรุนแรง ฝ่ายปกครองได้จัดกำลังคนพร้อมอาวุธครบมือรวมไปถึงปืนใหญ่ ยกกำลังไปล้อมในพื้นที่ใกล้เคียงที่ขบวนการผู้มีบุญตั้งทัพอยู่ เพื่อรอจังหวะฝ่ายขบวนการผู้มีบุญบุกเข้าตีเมืองอุบล ฯ เมื่อประจวบเหมาะก็จะยกทัพบุกทันที เมื่อขบวนการผู้มีบุญเดินทางมาถึงบริเวณที่ทหารชุมนุมอยู่ก็เกิดการปะทะกันขึ้น ฝ่ายทหารยิงปืนใหญ่นัดแรกเข้าไป แต่ด้วยวิถีกระสุนให้ข้ามขบวนการผู้มีบุญไปก่อน ขบวนการผู้มีบุญเห็นว่าลูกปืนใหญ่ไม่โดนพวกตนจึงพากันดีใจให้ร้องกัน จากนั้นไม่นานปืนใหญ่นัดที่สองและสามก็ตามมา ซึ่งครั้งนี้โดนพวกผู้มีบุญบาดเจ็บและล้มตายเป็นจำนวนมาก ที่เหลือก็หนีเอาตัวรอดกันไปคนละทิศคนละทาง ส่วนตัวองค์นั้นผู้นำขบวนการและพรรคพวกอีกราว 10 คนนั้นหลบหนีไปได้

การต่อสู้ระหว่างขบวนการผู้มีบุญนั้นสิ้นสุดลงที่ฝ่ายปกครองเป็นผู้ชนะ ผู้แพ้จึงถูกจับกุมเพื่อรอรับการพิจารณาโทษในฐานะกบฏ ซึ่งผู้ที่ถูกจับกุมได้นั้นมีมากจนล้นที่คุมขังทางฝ่ายปกครองจึงนำใส่ขื่อคางจองจำไว้กลางแจ้ง คือ ท้องศรีเมือง โดยแบ่งระดับการลงโทษตามความหนักเบา หนักที่สุดคือการประหารชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นระดับผู้นำขบวนการ หรือบุคคลสำคัญรองลงมา

การปราบปรามขบวนการผู้มีบุญครั้งนั้นได้ส่งผลต่ออีสานและเมืองอุบล ฯ หลายด้านด้วยกันทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม จึงถือได้ว่าขบวนการผู้มีบุญสามารถทำให้อีสานได้รับความสนใจจากฝ่ายปกครอง ถึงแม้ว่าการเข้าถึงสภาพที่แท้จริงของสภาพการเป็นอยู่ของคนพื้นเมืองจะยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ

ข้อค้นพบข้อที่ 2 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สามารถสรุปได้ว่า คนอีสานสืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มคนไทยล้านช้าง ทำให้มีลักษณะวัฒนธรรมภาษา ระบบความเชื่อ หรือพิธีกรรมต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน แต่หลังจากอีสานตกอยู่ภายใต้การปกครองของไทย วัฒนธรรมดังกล่าวยังคงมีบทบาทต่อสังคมอีสาน แม้ว่าวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะแผ่อิทธิพลเข้ามาพร้อมการปกครองจากไทย แต่คนอีสานยังคงมีลักษณะร่วมกับวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมากกว่า ซึ่งหล่อหลอมให้คนอีสานเกิดความเชื่อต่าง ๆ มากมาย โดยที่มีความเชื่อดั้งเดิมคือ เรื่องผี ซึ่งส่งผลให้เกิดพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ขึ้นด้วย นอกจากนี้คนอีสานก็ไม่ได้ละเลยศรัทธาที่มีอยู่ในพุทธศาสนา

สำหรับพุทธศาสนาของคนอีสานถือได้ว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างหนึ่งของสังคมอีสาน เห็นได้จากสถิติ 12 ของคนอีสาน ที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง จนเกิดประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งงานบุญที่สำคัญของคนอีสานคือ งานบุญพระเวส จากงานบุญพระเวสนี้เองที่ทำให้มาลัยสูตรถูกนำมาเทศน์ในงานบุญ ซึ่งสำนวนอีสานคือ มาลัยหมื่นมาลัยแสน จากจุดนี้ทำให้ความเชื่อพระศรีอารียที่แฝงอยู่ในมาลัยสูตรถูกถ่ายทอดสู่คนอีสาน และมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนอีสาน

ความเชื่อพระศรีอารียเป็นความเชื่อที่อิงอยู่กับพุทธศาสนาเชื่อว่าเมื่อสิ้นสุดศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในปี พ.ศ.5000 จะเกิดกลียุคขึ้น และผู้ที่มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปคือ พระศรีอารีย ซึ่งยุคศาสนาของพระศรีอารียนั้นจะเป็นยุคที่สมบูรณ์ทั้งวัตถุและจิตใจ ดังนั้นผู้ที่มีความเชื่อเรื่องพระศรีอารียจึงปรารถนาที่จะได้พบ ได้เห็น หรือเกิดทันยุคพระศรีอารีย สำหรับคนอีสานเชื่อว่าการฟังเทศน์มหาชาตินั้น จะช่วยให้เขาได้พบพระศรีอารียตามปรารถนา นอกจากนี้ยังต้องประพฤติปฏิบัติตัวเป็นคนดี รักษาศีลเพื่อให้ตัวเองบริสุทธิ์ และหมั่นทำบุญทำทาน แม้ว่าความเชื่อพระศรีอารียจะถูกนำมาใช้เป็นอุดมการณ์ของขบวนการผู้มีบุญ แต่แท้จริงแล้วความเชื่อพระศรีอารียในแง่ศาสนา เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวเท่านั้น เพราะโลกของพระศรีอารียคือโลกที่อุดมสมบูรณ์ ต่างจากโลกของความเป็นจริงที่ไม่มีความเท่าเทียม ชัดสนยากจน สิ่งเหล่านี้ทำให้คนที่มีความเชื่อในเรื่องพระศรีอารีย เช่น คนอีสานมุ่งหาความสุขทางใจ เพื่อให้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุขหวังดีกว่า ในแง่นี้ก็ไม่ได้แตกต่างจากสังคมในฝันแบบตะวันตกหรือยูโทเปียนั่นเอง

นอกจากความเชื่อเรื่องพระศรีอารียแล้ว คนอีสานยังมีความเชื่อที่สำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตนั่นคือ ความเชื่อทางไสยศาสตร์และความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อทั้งสองสิ่งนี้มีความสัมพันธ์กัน เพราะวิถีชีวิตของคนอีสานนั้นผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เมื่อมีเหตุการณ์ที่ผิดปกติไปจากธรรมชาติ คนอีสานมักจะโยงเหตุการณ์ดังกล่าวว่าเกิดจากสิ่งรบกวน และในขั้นคนคิดคนอีสานก็

คือ ศีล ซึ่งความเชื่อเรื่องศีลเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนอีสานตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต ซึ่งทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น การเซ่นสรวงบูชาผี พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของไสยศาสตร์ เพราะการจะกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ ต้องมีผู้ทำพิธี มีคาถาอาคม มีเครื่องบูชา จึงอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อไสยศาสตร์และผีนั้น ผสมกลมกลืนอยู่ในวิถีชีวิตคนอีสานจนไม่สามารถแยกจากกันได้อย่างชัดเจน หากแต่เป็นการผสมผสานได้อย่างลงตัว และเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

ข้อค้นพบข้อที่ 3 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สามารถสรุปได้ว่า ความเชื่อพระศรีอารีย์ถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มัน โดยเฉพาะองค์มันที่อ้างตัวเป็นท้าวธรรมิกราช ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้นำหรือผู้มีบุญที่จะมาช่วยปราบยุคเข็ญ และนำพาไปสู่สังคมใหม่ที่มีแต่ความสุขความเจริญ ด้วยเหตุนี้ความเชื่อพระศรีอารีย์ จึงถูกปรุงแต่งและต่อเติมให้เอื้อต่อการเกิดผู้นำขบวนการผู้มีบุญ แต่หากจะกล่าวว่า ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มันนำเอาความเชื่อพระศรีอารีย์มาเป็นอุดมการณ์หลักของกลุ่ม กลับพบว่าก่อนเกิดการรวมตัวกันเป็นขบวนการนั้น มีการเกิดข่าวลือเกี่ยวกับอาเพศต่าง ๆ ทั่วทั้งอีสาน ทำให้ผู้ที่แตกตื่นตามข่าวลือนั้น พวกตนปฏิบัติตามข่าวลือ โดยเฉพาะการไปเก็บหินแ่มาบูชา เพื่อรอวันที่หินจะกลายเป็นเงินเป็นทอง และผู้ที่จะมาเปลี่ยนหินให้กลายเป็นเงินทองก็คือ ผู้มีบุญนั่นเอง

เมื่อมีผู้อ้างตัวเป็นผู้มีบุญเกิดขึ้น ก็มักจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มันก็เช่นเดียวกัน ซึ่งได้มีการแต่งตั้งให้องค์ฟ้าเลื่อนหรือหลวงวิชา คอยเสกเป่าคาถาอาคม แจกเครื่องรางของขลัง รคน้ำมันต์ เนื่องจากหลวงวิชาเป็นหมอพื้นเมืองด้วย ก็อาจจะมีการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วย ในแง่นี้ทำให้ขบวนการผู้มีบุญสามารถสร้างศรัทธาพร้อมกับดึงดูดผู้คนให้เข้าร่วมกับขบวนการ โดยผู้ที่เข้าร่วมขบวนการมักจะมีวิชาอาคมติดตัวมาด้วย บุคคลประเภทนี้ยังสามารถดึงให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ให้เข้าร่วมกับขบวนการได้อีก เนื่องจากจากความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือความสัมพันธ์ในตัวของผู้มีวิชาเอง จึงทำให้ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มันมีผู้เข้าร่วมขบวนการเพิ่มมากขึ้น

ในส่วน of ชาวบ้านที่เข้าร่วมกับขบวนการนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า องค์มันในฐานะผู้มีบุญเป็นเพียงคนที่เข้ามาช่วยปลดปล่อยโลภให้ชาวบ้านรู้สึกปลอดภัยในชีวิต เป็นผู้ที่มาทำให้โชคลาภ การเปลี่ยนหินเป็นเงินเป็นทอง รวมไปถึงการรักษาพยาบาล อาจกล่าวได้ว่า ผู้มีบุญในทัศนะของชาวบ้านคือ ผู้ที่สามารถแสดงอำนาจเหนือธรรมชาติและตอบสนองในสิ่งที่เขาเหล่านั้นต้องการ

อย่างไรก็ดีขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มันมีความสัมพันธ์กับความเชื่อพระศรีอารีย์ในแง่ของการสร้างผู้นำ ในฐานะผู้นำขององค์มันคือ ผู้มีบุญ ที่ถูกตีความให้เข้ากับ ความเชื่อพระศรีอารีย์ ขณะที่ชาวบ้านมององค์มันในฐานะผู้มีบุญเดี่ยวเช่นกัน แต่เป็นผู้มีบุญที่มีอิทธิฤทธิ์ มีเวทย์มนต์

สามารถคลบนันดาลหรือตอบสนองในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ ดังนั้นการรวมตัวกันเป็นขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์นั้น จึงเกิดจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อไสยศาสตร์ และความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ในวิถีชีวิตคนอีสานเข้าด้วยกัน หากจะกล่าวว่าขบวนการผู้มีบุญเกิดที่เกิดขึ้นทุกครั้งใช้ความเชื่อพระศรีอาริย์มาเป็นอุดมการณ์หลัก แต่ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์นั้น อาจสรุปได้ว่า เป็นขบวนการผู้มีบุญที่ผู้เข้าร่วมขบวนการ ไม่มีลักษณะร่วมของอุดมการณ์เดียวอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นการผสมผสานสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของเขาเหล่านั้นเข้าด้วยกัน

การอภิปรายผลการศึกษา

ในการวิเคราะห์ถึงความรู้ใหม่ที่ ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 ดังนี้

จากผลการศึกษาพบว่า มีข้อสรุปใหม่เกี่ยวกับความเชื่อที่ปรากฏในขบวนการผู้มีบุญพ.ศ. 2444-2445 แตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมาในอดีต กล่าวคืองานวิจัยในอดีตมักวิเคราะห์ว่าความเชื่อพระศรีอาริย์ เป็นอุดมการณ์ที่ขบวนการผู้มีบุญนำมาใช้เพื่อต่อต้านอำนาจรัฐ เช่น สุนทรื อาสะ ไวย (2525) พรเพ็ญ อันตระกูล และอัจฉราพร กมฺพิสมย์ (2527) แต่การศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อพระศรีอาริย์ว่ามีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดสังคัมภูโตเถยทางตะวันตกที่กล่าวถึงสังคัมภูตคติ และยังชี้ให้ความเชื่อพระศรีอาริย์อีกรูปแบบหนึ่งในขบวนการผู้มีบุญ โดยเฉพาะกลุ่มองค์นั้น คือ ความเชื่อพระศรีอาริย์ในแง่นี้ เป็นการสร้างความชอบธรรมในฐานะของผู้นำขบวนการเท่านั้น ในส่วนผู้เข้าร่วมขบวนการก็เช่นกัน ไม่ได้มีความรู้สึกร่วมกับผู้นำในฐานะผู้มีบุญที่ถูกตีความจากความเชื่อพระศรีอาริย์ แต่ชาวบ้านเหล่านั้นเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของผู้มีบุญ ที่จะมาเปลี่ยนความหวังของเขาให้กลายเป็นจริงเหมือนกับข่าวลือที่แพร่ออกไป ซึ่งกลุ่มองค์นั้นสามารถสร้างความเชื่อมั่นเหล่านั้นให้เกิดขึ้นแก่ชาวบ้าน ทำให้ได้รับการต้อนรับจากชาวบ้าน จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะรวบรวมผู้คนให้เข้าเป็นพรรคพวก แม้จะไม่ได้มีอุดมการณ์ร่วมกันอย่างชัดเจน ทำให้เราต้องมาวิเคราะห์กันว่า แท้จริงแล้วขบวนการดังกล่าวเป็นขบวนการที่ใช้ความเชื่อพระศรีอาริย์มาเป็นอุดมการณ์การต่อสู้หรือไม่

วิทยานิพนธ์เกี่ยวกับขบวนการผู้มีบุญ เช่น วิทยานิพนธ์ของนางลักขณ์ ลัมศิริ นั้นเป็น การศึกษาในเชิงพรรณนาข้อมูล (Descriptive Approach) ซึ่งไม่มีข้อสรุปในเชิงทฤษฎี อันจะเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง แต่ก็เป็วิทยานิพนธ์ที่ทำการศึกษาข้อมูล ในด้านเนื้อหา ได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนวิทยานิพนธ์นี้เป็นความพยายามที่จะศึกษาในเชิงวิเคราะห์ โดยอาศัยแนวความคิดเกี่ยวกับการครองอำนาจนำ เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์นั้น ทำให้สามารถวิเคราะห์ขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์นั้น ได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน

เราพบว่างานวิจัยนี้มีข้อสรุปสอดคล้องกับแนวการศึกษาของแนวความคิดเกี่ยวกับการครองอำนาจนำ กล่าวคือ การกระทำขององค์มันเป็นเพียง ความพยายามสร้างภาวะการณ์ครองอำนาจนำ ซึ่งการครองอำนาจนำจะสมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นต้องสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ตามแนวความคิดของกรัมสกี คือ ทั้งโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่าง ในที่นี้องค์มันไม่ได้กล่าวถึงโครงสร้างส่วนล่างที่เป็นระบบเศรษฐกิจ ซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่าการผลิตแบบดั้งเดิมของคนอีสาน คือ การผลิตแบบยังชีพนั้น ไม่ได้สร้างปัญหาให้กับระบบการปกครอง ดังนั้นสิ่งที่องค์มันพุ่งประเด็น ไปก็คือ การครอบงำในพื้นที่ประชาสังคม จึงเกิดการทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด โดยใช้ความเชื่อ พระศรีอาริย์ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และความเชื่อที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสาน เป็นกลไกการครองอำนาจนำ เพื่อให้เกิดความรู้สึกเห็นพ้อง แต่เนื่องจากความเชื่อเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสาน ผ่านสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทำให้สังคมอีสานมีลักษณะของโลกทัศน์ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการประโยชน์ของตน ซึ่งก็คือ การเปลี่ยนหินเป็นทอง การรักษาอาการเจ็บป่วย ความรู้สึกปลอดภัยในชีวิต ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลคือ ความสุขสบาย สิ่งเหล่านั้นได้รับการสนับสนุนและทำให้เกิดขึ้น ได้ด้วยขบวนการผู้มีบุญกลุ่มองค์มัน ดังนั้นชาวบ้านจึงถูกครอบงำโดยไม่รู้ตัวว่าถูกเอาเปรียบ แต่ในขณะที่เดียวกันคนที่ปฏิเสธก็จะถูกใช้กำลัง ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกสังคมไม่สามารถปฏิเสธได้เช่นเดียวกัน เพราะนั่นเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการได้มาซึ่งการครองอำนาจนำ โดยการใช้อำนาจหรือกลไกที่ใช้อำนาจบังคับนั่นเอง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อที่ปรากฏในขบวนการผู้มีบุญ พ.ศ.2444-2445 กรณีศึกษา กลุ่มองค์มัน” เราสามารถนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลในการเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติ ดังนี้

1. เมื่อพิจารณาถึงบริเวณที่เคยเกิดเหตุการณ์ขบวนการผู้มีบุญ จะพบว่า เหตุการณ์ดังกล่าวยังคงมีการเล่าขานสืบต่อกันมา แต่มีเพียงกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้นที่รับรู้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ นั่นอาจจะเป็นเพราะมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของสังคม ทำให้เรื่องราวของขบวนการผู้มีบุญเลือนหายไปตามกาลเวลา ดังนั้นพื้นที่ที่เคยเกิดเหตุการณ์ขบวนการผู้มีบุญขึ้น ต้องหันมาสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตน ด้วยการจัดให้มีการรวบรวมข้อมูลที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ พร้อมกับเผยแพร่แก่ผู้คนในท้องถิ่น

2. ในสภาพสังคมปัจจุบันมีความขัดแย้งเกิดขึ้นมากมาย ในการสร้างความเข้าใจอันดีต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น จำเป็นต้องทราบถึงภูมิหลังของความขัดแย้งนั้นเสียก่อน ดังนั้นต้องสร้างกลไกให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประวัติศาสตร์ของสังคมภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่ละท้องถิ่นจะต้องทำความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของตัวเองว่ามีวิถีชีวิตแบบไหน ด้วยการอาศัยประวัติศาสตร์ เพื่อให้

แต่ละท้องถิ่นเข้าใจวิถีชีวิตของตนเอง ในขณะเดียวกันก็การเรียนรู้ท้องถิ่นอื่น โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือ เข้าใจวิถีตนเรียนรู้วิถีผู้อื่นเพื่อเข้าใจและรับมือกับความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับขบวนการผู้มีบุญ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการวิจัยต่อไปในอนาคต ดังนี้

1. ด้วยเหตุผลและสาระที่ได้กล่าวแล้วในข้างต้น กรณีการเกิดขบวนการผู้มีบุญในภาคอีสานนั้น ทำไมยังคงมีอีกหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากขบวนการผู้มีบุญพ.ศ.2444-2445 และถูกปราบปรามทุกครั้งไป ก่อให้เกิดคำถามต่อเนื่องว่า นั้นเป็นผลมาจากการตกดอดและส่งผ่านอุดมการณ์ขบวนการผู้มีบุญหรือไม่ เนื่องจากงานวิจัยที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสนใจในประเด็นนี้ อย่างเพียงพอ แต่ไปเน้นในเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์ของขบวนการผู้มีบุญและการปราบปรามเป็นสำคัญ แต่เรายังไม่ทราบว่าบริเวณที่เคยเกิดเหตุการณ์ของขบวนการผู้มีบุญนั้น มีการตกดอดหรือส่งผ่านอุดมการณ์ของขบวนการผู้มีบุญสู่ชาวบ้านหรือไม่ มีการแสดงออกมาในรูปแบบไหน และส่งผลทั้งในเชิงลบและเชิงบวกจากอุดมการณ์ดังกล่าวอย่างไร
2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์ในปัจจุบันว่า มีขบวนการใดหรือกลุ่มใด ที่มีลักษณะเดียวกันกับขบวนการผู้มีบุญในอดีตหรือไม่ และมีความแตกต่างจากรูปแบบเดิมอย่างไร